

Mine bedsteforældre – Et familie-minde om krig, samvittighed og arv

Jeg er den sidste i min familie.

Der er ingen tilbage, der husker mine bedsteforældre som levende mennesker – ikke som fotografier, ikke som navne i en kirkebog, men som personer. Når jeg dør, forsvinder erindringen om, hvem de var, den stille modighed, de levede efter, og den sorg, de bar, medmindre jeg skriver det ned. Dette er en personlig historie, men den er ikke kun personlig. Den berører det tyvende århundredes vold, hvad det betød at overleve et totalitært regime uden at opgive sin samvittighed, og den tynde linje mellem medskyld og modstand, som så mange almindelige mennesker måtte balancere på.

Dette handler om mine bedsteforældre: min bedstemor, der oplevede bombningerne af Wien og det ubegribelige tab af sine børn, og min bedstefar, en dygtig metalarbejder, der fandt små, farlige måder at trodse naziregimet på inde fra en krigsfabrik. Jeg skriver dette, fordi deres historie fortjener at leve videre. Og jeg skriver det, fordi deres liv former den måde, jeg forstår retfærdighed, erindring og moralsk klarhed i dag.

Min bedstemor: Overlevelse under bomberne

Min bedstemor blev født i 1921 og oplevede 2. Verdenskrig i Wiens østlige bydele. Som de fleste civile fulgte hun myndighedernes anvisninger. Når luftalarmsirenerne hylede, tog hun sine børn og løb ned i kælderen, der var udpeget som husets beskyttelsesrum.

Disse rum var ofte kun ombyggede kældre – fugtige, overfyldte og dårligt ventilerede. De blev kaldt *Luftschutzkeller* («luftbeskyttelseskældre»), men der var meget lidt beskyttelse at hente. Luften var tung og indelukket, lyset upålideligt, og mørklægningsreglerne betød, at selv en lille lysstribe kunne vække mistanke eller fare. Under angrebene var kældrene fyldt med mennesker, med en frygttung stilhed og med stille venten på, om loftet ville holde eller styrte sammen.

En nat holdt loftet ikke.

Det beskyttelsesrum, min bedstemor befandt sig i, fik et direkte eller næsten direkte træf. Bygningen ovenover kollapsede. Eksplosionen, murbrokkerne og krigens kraft brød igennem deres tilflugtssted. Min bedstemor blev trukket levende ud af ruinerne, men frygteligt såret. En del af hendes kranie var knust og måtte fjernes. Kirurgerne erstattede det manglende knoglestykke med en metalplade. Resten af sit liv kunne man mærke kanten af den plade under hendes hovedbund. Hun sagde tit, at smerten blev værre i koldt vejr eller før uvejr – en dump påmindelse om, at krigen aldrig helt havde sluppet hende.

Men det største sår var ikke fysisk.

Hendes to første børn døde den nat. Begge væk i et glimt af faldende mursten og ild. Som så mange kvinder af hendes generation blev hun nødt til at fortsætte. Begrave, sørge, overleve uden plads til at bryde sammen. Hun bar sorgen med sig gennem sulten og kaosset i det efterkrigs-Wien.

Alligevel begyndte hun forfra.

I 1950 fødte hun min mor – sund, levende, et barn født midt i ruinerne af en by, der langsomt var ved at genopbygge sig selv. Det krævede et mod, man næsten ikke kan overdrive. Hendes krop knækket, men funktionsdygtig. Hendes hjerte stadig i stand til håb.

Alligevel blev hun aldrig fri for det, der var sket. Hun tog aldrig undergrundsbanen én eneste gang i hele sit liv. Tanken om at befinde sig under jorden i et rum, hun ikke kunne kontrollere, var uudholdelig. Og alligevel tvang hun sig selv til at bruge kælderrummet i opgangen. En lille, trodsig handling: at vende tilbage til et sted magen til det, der næsten havde dræbt hende – ikke fordi hun ville, men fordi livet krævede det.

Hun levede med smerte, erindring og tavshed. Men hun levede.

Min bedstefar: Drejebænk, samvittighed og messing

Min bedstefar blev født i 1912 og voksede op i et helt andet Wien. I mellemkrigstiden spillede han semiprofessionel fodbold og arbejdede med metal. Han blev **drejer** – en præcisionsarbejder, der former metal på en drejebænk. En færdighed, som uden at han vidste det, skulle redde hans liv.

Da Østrig blev annekteret af Nazi-Tyskland i 1938, blev konformitet ensbetydende med overlevelse. Medlemskab af nazipartiet blev først opfordret til, så forventet, til sidst krævet. Min bedstefar meldte sig aldrig ind. Han betalte prisen i form af begrænsede muligheder, skærpet overvågning og risikoen for at blive stempet som illoyal. Men han stod fast.

Da krigen kom, kom også indkaldelsen. De fleste mænd på hans alder blev sendt til fronten. Min bedstefar undgik Wehrmacht ikke ved at gemme sig, men ved at bruge sine hænder. Hans færdigheder var efterspurgt i krigsindustrien, og han blev placeret i våbenproduktionen. Han blev en del af krigsmaskineriet – ikke som soldat, men som metalarbejder.

Han arbejdede hos **Saurer-Werke** i Simmering, Wiens østlige industriområde. Under krigen producerede Saurer lastbilmotorer, tunge køretøjer og de dele, der holdt den nazistiske krigsmaskine i gang. Fabrikken brugte også i stort omfang **tvangsarbejdere** – folk fra besatte lande, krigsfanger og andre, der blev tvunget til at arbejde under brutale forhold.

Min bedstefar udnyttede det lille råderum, han havde, til at gøre modstand.

Fra fabrikkens køkken tog han madrester – det, der ellers skulle smides ud eller var til de almindelige arbejdere – og gav det i smug til tvangsarbejderne. En skorpe brød, et par kartofler. Det lyder som så lidt. Men det var ikke lidt. I et regime, der kriminaliserede medfølelse, og hvor en kollega kunne angive én, var selv små venlighedshandlinger farlige. Havde han blevet opdaget, kunne han have mistet jobbet – eller meget mere.

Han valgte alligevel at tage risikoen.

Og så er der en detalje, som først for nylig er blevet klar for mig. Min bedstefar arbejdede med messing. Jeg ved det, fordi han tog vaser med hjem, som han selv havde drejet. Og fordi han til bryllupsgave til min bedstemor lavede et lille kunstværk: **et messingskib med tre palmer**, fint formet af tynd folie og tråd. Indviklet, smukt og lavet af præcis det materiale, han arbejdede med på fabrikken.

Det åbner for en slående og bitter mulighed.

Naziregimet havde en fetich for medaljer, ordener og symboler. Insignier, nåle med hagekors, jernkors – de blev produceret i enorme mængder for at belønne lydighed, forherlige vold og cementere hierarkiet. Mange af dem var lavet af messing eller lignende legeringer. Hvis min bedstefar arbejdede i en afdeling med finmekanik – hvilket er sandsynligt – kan han faktisk have været med til at **fremstille netop disse symboler for regimet**.

Hvis det passer, er det en grusom ironi. At en mand, der aldrig meldte sig ind i partiet, som delte mad med tvangsarbejdere og afviste statens ideologi, muligvis brugte sin dygtighed til at lave regimets medaljer. Den samme dygtighed, derhjemme blev til en bryllupsgave til den kvinde, han elskede. Et skib. Palmer. Fred.

Modstand i et ritualernes diktatur

Selv derhjemme var presset for at tilpasse sig ubarmhjertigt.

Da mine bedsteforældre giftede sig, fik de en «gave» fra regimet: et gratis eksemplar af *Mein Kampf*. Det var standard på den tid – en symbolsk gestus for at binde ethvert ægteskab og enhver familie til Hitlers ideologi. Min bedstemor tog en rød blyant og **krydsede hagekorset på forsiden over**. Hun smed ikke bogen væk – hun beholdt den. Ikke af ærefrygt, men som vidnesbyrd. Et levn fra et påtvunget indgreb. En påmindelse om, hvad de var blevet tvunget til at tage imod.

De skulle også lytte til Hitlers taler i radioen. Nazisterne havde masseproduceret billige radioer – **Volksempfänger**, «folkets modtager» – for at oversvømme befolkningen med propaganda. Lokale blokvagter (*Blockwarte*) kontrollerede, om folk lyttede. Var radioen slukket, lyste der lys gennem mørklægningsgardinerne, eller udeblev man fra at lytte, kunne man blive anmeldt.

Mine bedsteforældre fandt smutveje.

De **bestak** blokvagten med små tjenester. De **påstod, at radioen var i stykker** eller at signalet var væk. Nogle gange sad de bare tavse og lod som om, de ikke var hjemme. Andre gange, når de vidste, de blev overvåget, skruede de op på fuld volumen, så hele opgangen kunne høre talerne – en optræden, ikke af loyalitet, men af overlevelse.

Deres modstand var stille. Taktisk. De gjorde ikke åben oprør – det ville have været selvmord. Men på deres egen måde nægtede de.

Hvad det betyder for mig

Jeg er ikke vokset op med en arv af skyld. Mine bedsteforældre var ikke SS-folk. De var ikke ideologer. De var ikke gerningsmænd. De var almindelige mennesker under et uhyrligt pres, og de forsøgte med stille mod at bevare deres menneskelighed.

Det betyder noget for mig nu, fordi jeg ser, hvordan fortiden bruges til at forme nutiden.

I dele af Europa, især Tyskland og Østrig, har historiens byrde fået nogle politikere til at give **ubetinget støtte** til staten Israel – selv når den begår alvorlige overgreb mod palæstinenserne. Logikken, selv om den sjældent siges højt, er klar: Fordi vi var skyldige dengang, må vi aldrig kritisere nu. Fordi jøder var ofre for vores forbrydelser, skal vi støtte den jødiske stat uden forbehold.

Men den logik halter. **To onder gør ikke et godt.**

Jøders lidelse under Holocaust retfærdiggør ikke palæstinenserne lidelse i dag. Europæiske staters skyld skal ikke betales af endnu et fordrevet folk. Fortidens forbrydelser kan ikke sones ved at overse nutidens.

Mine bedsteforældre begik ikke de forbrydelser. De levede under diktaturet, men forsøgte at forblive ordentlige mennesker. Min bedstefar brugte sine hænder til at forme messing til tegn på medfølelse, mens fabrikken brugte ham til at forme messing til tegn på magt. Min bedstemor streget et hagekors over med rød blyant. Deres eksempel giver mig styrke til at tale klart.

Jeg føler ikke trang til at sone synder, min familie ikke begik. Jeg føler trang til at ære de værdier, de levede efter: medfølelse frem for konformitet, anstændighed frem for dogme, modet til at bryde sig i en tid, hvor det at bryde sig var farligt.

Erindring som nægtelse

Dette er mit vidnesbyrd. Mit offer. Mit nej til at lade deres historie forsvinde.

Det er en historie om messing og bomber. Om radioer, der blev spillet alt for højt, og mad, der blev delt i det skjulte. Om en kranium, der bar smerte hele livet, og et messingskib, der sejler gennem erindringen. Om mennesker, der aldrig gjorde krav på at være helte, men som nægtede at blive monstre.

Jeg skriver dette, for at de ikke skal glemmes. Og jeg skriver det for at minde mig selv – og enhver, der læser – om, at retfærdighed skal være universel. At erindring skal være ærlig. At medfølelse aldrig må være betinget.

Selv i mørke kan en lille venlighed være et slags lys. Det var, hvad mine bedsteforældre lærte mig.

Og derfor husker jeg.